

FORÆLDRE UDEN OPDRAGELSE

Lone og Benny Karpatschhof

Udgangspunktet for denne artikel er det praktiske arbejde som den ene af os (Lone) til daglig er engageret i som forstander for et amtsligt familiecenter, der især beskæftiger sig med familier, hvis ofte omfattende problemer implicerer en mangelfuld omsorg og opdragelse af børnene. Eller rettere sagt dette er det ene udgangspunkt, for det andet udgangspunkt er teoretisk, nemlig spørgsmålet om sammenhængen mellem personlighedspsykologiske, sociale og pædagogiske forhold, den sammenhæng som er søgt begrebsliggjort med metaforen: »Den sociale arv«.

Det teoretiske spørgsmål er: Hvordan kan vi forstå den slægthistoriske opretholdelse af socialt stigmatiserede problemfamilier generation efter generation gennem overførslen af forældrenes personlighedstræk til børnene via den transmissionsproces, som hedder omsorg og opdragelse?

Det praktiske spørgsmål er derimod: Hvordan kan forældrene gennem familiebehandling få hjælp til at bryde denne uheldsvangre kæde?

Og grunden til at vi vil behandle de to sæt af spørgsmål i sammenhæng er at vi tror de begge vil have godt af det. Det praktiske arbejde forudsætter nemlig en teoretisk analyse- og forståelsesramme. Det teoretiske arbejde stiller på sin side krav til empiriske erfaringer som induktions- og afprøvningsmateriale.

Forældrene på Familiecentret

En familie flytter ind på Fyns Amts Familiecenter, der er baseret på døgnbehandling, når familiens kommune beslutter at investere i denne ret kostbare behandlingsform, og når familien accepterer tilbudet.

Hvad kan nu få en kommune til at investere de mange penge i en ofte ret langvarig behandling? Det kan den dobbelte forventning om meget alvorlige problemer for familien og i særdeles for børnene, når der ikke gribes ind, og om en væsentlig bedring, hvis familien kommer i behandling.

Men hvad kan nu få en familie til at tage imod dette såkaldte behandlingstilbud?. Det kan en kombination af et oprigtigt ønske om forandring og en lige så oprigtig angst for at miste et eller flere børn gennem offentlige indgreb over for »velfærdstrusler« på grund af »manglende forældreevne«.

Der er på Familiecenteret nu igangsat en omfattende evalueringsundersøgelse af behandlingen og dens evt. effekt. Da denne undersøgelse først er i indsamlingsfasen, vil den praktisk-empiriske del af denne artikel alene

være baseret på det udviklingsarbejde, der er foretaget på centeret med at opstille en generel behandlingsmodel, som vil blive præsenteret og analyseret..

Nu er der faktisk mangehånde familieproblemer ud over problemer med børnene, som bliver behandlet på Familiecenteret (fx. samlivsproblemer eller personlige kriser), men vi vil her koncentrere os om de problemer, der direkte implicerer børnene.

Disse problemer kan vedrøre en lang række aspekter af barnets fysiske og psykiske udvikling, men uanset hvilke aspekter der er tale om, er det typiske mønster, at et problematisk aspekt genfindes 3 forskellige steder:

1. hos barnet selv
2. i omsorgsrelationen mellem barnet og forælderen
3. hos forælderen

Og hvad mere er. Når der i behandlingen foretages en analyse af forælders egen barndom, så finder man ofte problemet to nye steder:

4. i omsorgsrelationen mellem den nuværende forælder og den nuværende bedsteforælder
5. hos den nuværende bedsteforælder

Det sociale og det psykologiske

Man kan nu med rette spørge om dette da ikke er en gigantisk psykologisering, i stil med den Kjell Abell oprullede i »Eva aftjener sin barnepligt«, hvor alle ulykker som har ramt den hårdt prøvede menneskehed bliver ført tilbage til vores fælles stammoder. Og det er naturligvis en risiko, såvel for det praktiske arbejde som for den teoretiske analyse. Vores pointe er imidlertid at denne udviklingspsykologisk orienterede transmissionskæde ikke skal erstatte det sociale og samfundsmæssige perspektiv, men tværtimod være et bidrag til en mere præcis forståelse af samfundsmæssige processer og strukturer.

Det livsmønster som karakteriserer den sociale underklasse, samfundets bund, pjalteproletariatet eller hvad man nu ønsker at kalde de mennesker, som bliver gjort til genstand for social intervention, dette livsmønster kan nemlig ikke reduceres til personlighedstræk og til omsorgsproblemer, men det kan på den anden side heller ikke begribes uden den mikroskopering som interesserer sig for, hvordan mennesker er fanget i den sociale sump gennem bl.a. svagheder i deres personlighed. Lige så lidt kan vi forstå hvordan den sociale elendighed går i arv uden at inddrage omsorgsrelationen som en væsentlig del af transmissionsmekanismen.

Det er især en almen erfaring at en ren social indsats, en forbedring af bolig og økonomi, sjældent er en holdbar løsning. Uden en indsats der

sætter en forælder i stand til at håndtere deres eget liv, vil en sådan materiel indsats ofte være aldeles futil.

En lignende svaghed vil efter vores mening gælde for en familiebehandling, der koncentrerer sig om de interne familierelationer på personlighedsstrukturernes bekostning.

Det samme gælder for såkaldt netværksarbejde, hvor også de sociale relationer omkring familien inddrages. Lige som de materielle rammer og de interne relationer er af afgørende betydning, er naturligvis også et effektivt netværk en nødvendig betingelse for velfungerende familie. Men en udvendig konstruktionsindsats er blot et kortvarig forbrugsgode, hvis familiens medlemmer ikke har udviklet evnen til at bruge, fastholde og videreudvikle netværket.

Vi skal i denne artikel forsøge at deciffrere det fænomen, som er blevet kaldt for den sociale arv (Jonsson 1978). Og vi vil foretage denne analyse med det praktiske formål at bidrage til de forsøg der gøres for at bryde denne arv. På grund af de begrebsmæssige uklarheder med selve udtrykket, vil vi imidlertid her i stedet bruge termen »den familiemæssige arv«. Altså den nedarvning af livsform fra forældrene til børnene. Vi vil her skelne mellem den familiemæssige arvs *sociale* side og den *psykologiske* side af denne arv.

Den sociale side, den egentlige sociale arv, er de materielle og økonomiske forhold, som videreføres i den næste generation på en måde, som snarere har med sociologiske og økonomiske strukturer at gøre. Denne side vil vi ikke på nogen måde bagatellisere, men vi vil ikke her beskæftige os med den, fordi forbedringen af disse forhold som nævnt ikke er tilstrækkelige til at løse familiemæssige problemer.¹

Derimod vil vi i denne artikel koncentrere os om den psykologiske arv. Om nedarvingen af personligheds-mæssige defekter fra forældre til børn, ja måske en nedarvning i syvende led, som det så ildevarslende hedder i Det gamle testamente. Vi vil se på hvordan den psykologiske arv foregår dels i den normale personlighedsudvikling, og dels under et defekt udviklingsforløb, og vi vil især interessere os for, hvordan denne skæbnesvange form for familiemæssig arv kan brydes gennem en intensiv og længerevarende familiebehandling.

Omsorg og opdragelse

I skildringen af behandlingen har vi endnu ikke taget stilling til det som er emnet for denne artikel, nemlig den såkaldte *forældreevne*. Hvad er det for en størrelse? Hvori består den? Hvordan er den, når den er defekt? Hvordan kan defekter opstå? Og hvordan kan den ændres så den holder op med at være defekt?

Vi vil definere forældreevne som de ressourcer hos en forælder, der muliggør varetagelsen af barnets vellykkede udvikling til en samfundsmæssigt

integreret og selvstændigt handlende person. Denne proces vil vi under ét kalde for *myndiggørelse*. Myndiggørelsen har to sider. Forældrens og andre autoritetsfigurers handlinger og adfærd udgør *socialisationssiden*, mens barnets egen andel af myndiggørelsen, dets ofte utrættelige arbejde med at gøre sig selv til en myndig person, er *tilegnelsessiden*.

Vi vil derudover opdele myndiggørelsesprocessen i to faser, som ganske vist er både overlappende og indbyrdes vekselvirkende, men som dog har en tidsmæssig helt forskellig vægtfordeling. Den, der dominerer den tidlige del af myndiggørelsesprocessen, vedrører den konkrete eller *operationelle* del af personligheden, mens den, der dominerer den senere del, er knyttet til den abstrakte eller *betydningsmæssige* del af personligheden.

		MYNDIGGØRELSESPROCESSEN	
NIVEAU	PERSONLIGHED	TILEGNELSE	SOCIALISATION
ABSTRAKT	bevidsthedens system	betydningsmæssig	opdragelse
KONKRET	operationelt system	operationel	omsorg

Omsorgen vil vi nu definere som den del af socialiseringsfunktionen, der er knyttet til den første, konkrete (eller operationelle) fase af myndiggørelsesprocessen, dvs. udover den rent fysiske pleje udviklingen af de basale personlighedstræk, som her defineres som personlighedens operationelle system, især færdigheder og emotioner. *Færdigheder* er indlærte dispositioner til at håndtere konkrete genstande med henblik på konkrete mål. Og ved *emotioner* vil vi forstå stabile dispositioner til bestemte interpersonelle relationer. *Omsorgen* er den ramme som forældrene sætter for barnets primære tilegnelse af kulturens grundelementer. *Omsorgen* er bestemt af det, forældrene konkret gør, og for de følelser, de konkret, kropsligt udtrykker. Vi vil her ikke se så meget på den fysiske side af omsorgen, og heller ikke på den side, som er rettet mod *oplæring* af færdigheder. Derimod vil vi koncentrere os om forældrens følelsesmæssige tilknytning, hvor forældrens emotion over for barnet er udgangspunktet for den emotion barnet udvikler over for forælderen.

Efter den tidlige socialisation, som vi altså kalder omsorgsfasen, kommer *opdragelsen*, hvorved vi forstår den abstrakte overbygning på omsorgen, hvor der ikke længere er tale om en konkret udvikling af færdigheder og en konkret udvikling af følelsesmæssige dispositioner hos barnet, men om en abstrakt generalisering i form af desituert begrebslig viden og desituerede værdimæssige dispositioner over for almene træk i tilværelsen. Den første form for socialisation, den videnskabelige opdragelse, som vedrører overførsel af generel viden, og som man i vores kultur måske snarere vil kalde *undervisning*, vil vi i denne artikel ikke komme så meget ind på. Vi

skal derimod se en del på den anden form, den *værdimæssige opdragelse*, som vedrører overførsel af generelle værdimæssige principper og følelser.

Gennem omsorgen udvikler barnet en bestemt tilknytning til forælderen, og på grundlag heraf kan det senere danne tilknytninger til andre personer, som det kommer i en nær relation til, og således videreudvikles den første emotion til et helt emotionssystem.

Gennem (den værdimæssige) opdragelse udvikler barnet derimod bestemte evaluative dispositioner over mellem menneskelige anliggender i almindelighed. Det kan være en holdning over for en bestemt kategori af mennesker (de fattige, de rige, de fremmede, mændene, kvinderne) eller over for bestemte sociale handlinger, relationer, eller situationer, såsom at man skal stræbe efter succes, at man skal hjælpe de svage, rette sig efter de overordnede, tænke selv, være mistroisk eller tillidsfuld, være patriotisk osv.

Myndiggørelsesprocessen som personlighedspsykologisk transmission

Det interessante ved denne myndiggørelsesproces, som vi netop har skitseret, er at den ligesom den genetiske kode kan forstås som en transmissionsmekanisme. Den indkoder information om den tidligere generation, overfører denne generation til den efterfølgende, og det endda på to forskellige måder, både som aktualiseret personlighed hos den voksne person og som potentiel transmissionsmekanisme, når denne voksne person bliver forælder:

Bedsteforælder	->	personlighedsform
1. myndiggørelse	->	transmission af personlighedsform og transmissionsmekanisme
forælder	->	transmitteret personlighed og transmissionsmekanisme
2. myndiggørelse	->	transmission af personlighedsform og transmissionsmekanisme
barn		transmitteret personlighed og transmissionsmekanisme

Denne model er anfægtelig, hvis den opfattes mekanisk og deterministisk, og hvis den baseres på en analogidannelse mellem molekylærbiologi på den ene side og udviklingspsykologi og pædagogik på den anden.

Vores pointe er da heller ikke, at sådan foregår personlighedsdannelsen. For så enkel og forudbestemt en mekanisme er der da heldigvis sjældent

tale om. Ganske som den genetiske kode heller ikke determinerer vore psykologiske egenskaber i særlig stor udstrækning. Men analogien passer desværre temmelig præcist, når transmissionen går galt. Hvis der er fejl i den genetiske kode, fx. kromosomfordobling, så kan det faktisk give nogle ret specifikke mentale defekter. Og hvis den første myndiggørelsesproces er forstyrret, så vil der meget ofte ske en forstyrret personlighedsdannelse og dermed en forstyrret disposition for selv at kunne indgå i myndiggørelsen af ens eget barn, og således atter en stor risiko for en tilsvarende forstyrrelse i barnets myndiggørelsesproces.

Denne myndiggørelsens transmissionslogik kan altså ses som knyttet til det forhold, at omsorg og opdragelse langt hen fungerer som selvreproducerende systemer.

Omsorg og opdragelse som selvreproducerende systemer

Den psykologiske arv er knyttet til myndiggørelsesprocessens transmission, og det vil sige til omsorgens og opdragelsens selvreproducerende karakter. Det betyder, at omsorgen ud over at tage vare på barnets konkrete behov og tarv også er grundlaget for udviklingen af en omsorgsevne. Lige som opdragelsen ved siden af at tage vare på de samfundsmæssige-kulturelle krav, som barnet skal kunne honorere, også er en forudsætning for udviklingen af de personlighedstræk for er nødvendige for til tid selv at kunne opdrage.

Og negativt, hvis omsorgen sviger, så barnet fx. udvikler et mangelfuldt eller defekt følelsesliv, så vil det som voksen formodentlig være uegnet til selv at drage omsorg for sit eget barn. Tilsvarende hvis opdragelsen er mangelfuld eller defekt, så vil bevidsthedssystemet hos barnet blive udviklet på en måde, at der er en stor risiko for at det som voksen er ude af stand til at varetage en adækvat opdragelse.

Opdragelsens refleksivitet

Ud over det selvreproducerende er der et andet strukturelt forhold ved myndiggørelsesprocessen, som rummer en del af forklaringen på transmissionsmekanismen, og det er opdragelsens meta-karakter. Opdragelsen er den kulturelle institution, som varetager kulturens generationsmæssige overførsel. Det betyder, at en opdragelse som en del af sin transmissionsopgave må kvalificere den opvoksende person til selv en gang at varetage opdragelsen af den efterfølgende generation.

Opdragelsen indeholder som et delprogram en meta-opdragelse. Ved siden af opdragelse til forskellige produktive, sociale og reproduktive opgaver består opdragelsens register således af den særlige opgave at forestå en tilegnelse af det at opdrage. *En opdragelse til selv at opdrage.*

Og denne refleksivitet gælder kun for myndiggørelsens anden fase, ikke for den første, omsorgsfasen. Omsorgen for specielt det spæde barn, men i det hele taget den direkte varetagelse af barnets behov, indebærer jo ikke den opgave at sikre barnets omsorgsevne. Denne opgave vil snarere være placeret inden for opdragelsen.

Den positive refleksivitet ved opdragelsen, altså det forhold, at opdragelse almindeligvis også er en opdragelse til opdrager, har den negative implikation, at en generelt manglende opdragelse samtidig er en manglende oplæring i det at være opdrager. Derved er opdragelsens refleksivitet en del af forudsætningen for opdragelsens transitivitet, for den ubrudte generationskæde af den kulturelle transmission, som er myndiggørelse.

Modelindlæring som transmissionsform for socialisation

Såvel omsorg som opdragelse er en aktivitet fra forældrenes (eller andre myndiggørelsesinstansers) side, som er direkte rettet mod et bestemt barn, og som altså udover sin umiddelbare effekt på barnets udvikling også har en transmissionsvirkning. Der er imidlertid også andre former for socialisation, dvs. mere uspecifikke påvirkninger som, uden at være direkte intendede, alligevel influerer på barnets personlighedsdannelse. Myndiggørelsesprocessen, udviklingen af den voksne personlighed er jo ikke kun et produkt en målrettet omsorgs- og opdragelsesprocessen, den er mindst lige så meget resultatet af barnets tilegnelse af den kultur, af den levevis, som det er i placeret i.

En del af denne uspecifikke myndiggørelse består i en modelindlæring, hvor barnet tilegner sig forældrenes (eller andre myndiggørelsesinstansers) måde at opføre sig på. Derfor består udviklingen af omsorgs- og opdragelses-evne delvis i den indlæring som tager udgangspunkt i den måde forældrene (eller andre voksne) forholder sig til mindre søskende eller andre børn. Her er det altså ikke forældrenes direkte handlinger overfor barnet selv, der transmitteres, men derimod omsorgs- og opdragelsesaktivitet som barnet er et vidne til, og som det derved engang kan komme til at bruge som forlæg, selv om dette ligger uden for denne aktivitets intention.

Vi har nu set på de kanaler, hvorigennem socialisationsformer bliver formidlet fra den ene generation til den næste.

I de næste afsnit skal vi analysere disse transmissionsprocesser personlighedspsykologisk. Vi vil her koncentrere os om den del af personligheden, nemlig følelseslivet, som vi vil opdele i affektsystemet, emotionssystemet og værdisystemet. *Affektsystemet* er det medfødte register af dispositions-måder over for bestemte typer af situationer, idet affekterne indeholder en genetisk kodning efter situationens biologiske relevans. *Emotionssystemet* tilhører det operationelle system, og det dannes således under den første personlighedsudvikling. Emotionerne kan betragtes som en organisation af affekter over for en bestemt person, som man er tæt knyttet til. *Værdisy-*

stemet tilhører bevidsthedssystemet og dannes således gennem den sekundære personlighedsudvikling, under indflydelse af opdragesfasen. Værdisystemet modificerer emotionerne lige som disse modificerer affekterne.

Hvor emotionerne oprindeligt er rent operationelle, og ikke bliver reflekteret, der bliver emotionerne senere under indflydelse af bevidsthedssystemet, og her især værdisystemet, gjort til genstand for kritisk afprøvning. Hvis en emotion kommer i modstrid med værdisystemet er det fx. nødvendigt at modificere mindst en af delene.

Vi skal i de næste afsnit se på følelselivets udviklingspsykologi.

Omsorg

– tilknytningen og dannelsen af emotionssystemet

Et afgørende gennembrud i udviklingspsykologien var opdagelsen af tilknytningsrelationen. Såvel behavioristisk som psykoanalytisk orienterede teorier opfattede det spæde barns motivationelle udgangspunkt som de fysiske behov, og dannelsen af en relation til omsorgspersonen som en instrumentel indlæring. Barnet var kun født med simple biologiske behov, den sociale adfærd eller objektrelationen var tillært.

I tiden omkring 2. verdenskrig skete der imidlertid en revolutionerende ændring i synet på det nyfødte barn. Bowlby (1940) og Spitz (1946) gav klinisk dokumentation af omsorgens emotive betydning for spædbarnets udvikling, og de deres iagttagelser af hospitaliserede og institutionaliserede børns tidlige personlighedsskader blev afgørende understøttet da H.F Harlow (Harlow & Zimmermann 1959, Harlow & Harlow 1965) i 50'erne experimentelt påviste, at tilknytningen til en omsorgsperson ikke blot var afgørende for menneskebørns udvikling, men også for abeungers.

Vi har faktisk at gøre med 3 fænomener, som er karakteristiske, ja faktisk specifikke for de højere vertebraters ontogenese.

Det er den form for yngelpleje, som er *omsorg*. Det er den relation mellem unger og forældre, som er *tilknytning*. Og det er den del af dyrets psyke, som er *emotionssystemet*.

Alle disse 3 nydannelser hænger uløseligt sammen.

Fugle- eller pattedyr-ungen er født som et psykologisk halvfabrikat. Dets psyke er uudviklet, fordi dets udviklingslogik på afgørende punkter ikke er *fylogen*, dvs. genetisk bestemt, men *ontogen*, dvs. udviklingspsykologisk bestemt. Det implicerer en hjælpeløshed i den periode, hvor ungen udvikler sig gennem indlæring. I denne periode må forældrene varetage dels ungens fysiske behov, føde, varme og sikkerhed, altså den del af yngelplejen, som vi kender fra lavere vertebrater (fisk, padder og reptiler), men også en del af de psykologiske behov, dvs. den ontogene udvikling af de evner og dispositioner, som er påkrævet hos det voksne dyr.

Tilknytningen ser vi derfor som et dobbelt motiv relation mellem ungen, der har brug for omsorg og som er biologisk udstyret med en motivation

for at søge den, og forælderen, der er motiveret for at yde denne omsorg gennem på den ene side en fylogene disposition for yngelpleje, og på den anden side et ontogent udviklet emotionssystem.

Lige som lavere vertebrater er fugle og pattedyr udstyret med følelser, som er fylogene færdigvarer, dvs. dispositioner til direkte adfærd og til kommunikation, som ikke er rettet mod specifikke objekter, men mod generelle situationstyper. Disse fylogene følelser vil vi kalde affekter (se Karpatschof, B. 1984 og Karpatschof, L. 1984).

Affekter er sådanne følelser som frygt, vrede, lyst og ulyst.

Det er nu karakteristisk for de højere vertebrater, at de har et socialt liv, der er baseret på varige og stabile dyadiske relationer. Det gælder for de fleste parringsrelationer, for tilknytningen mellem forældre og unger, og det gælder også for de kooperative og de hierarkiske relationer mellem de voksne hos sociale dyr.

Vi kan nu opfatte en emotion som en ontogen dannelse, en følelsesmæssig disposition over for en bestemt artsfælle, hvor det fylogene repertoire af affekter og impulser bliver organiseret på en sådan måde, at der udløses hensigtsmæssige affekter i relation til emotionens genstand i bestemte situationer. Således vil en omsorgsemotion over en bestemt unge, udløse en impuls i retning af at tilfredstille ungens sult i de situationer, hvor ungen kommunikerer at den har brug for føde. En trussel over for ungen fra et fjendtligt dyr vil udløse en affekt af vrede, osv.

Tilsvarende bliver der hos ungen dannet en komplementær emotion over for forælderen.

Den vellykede tilknytning mellem ungen og forælderen forudsætter udvikling af kærlige emotioner hos begge to. Ungen skal føle kærlighed til forælderen, og forælderen skal føle kærlighed til ungen. Og denne første emotion er helt afgørende, fordi den er grundlaget for alle senere emotioner, og dermed for det voksne dyrs socialitet.

Noget af det mest interessante ved Harlow's undersøgelser er nemlig, at hvis tilknytningen ikke etableres, så bliver dyret som voksen en social invalid. Dvs. at hvis den første emotion ikke udvikles, så kommer der heller ikke senere nogen velfungerende emotioner over for andre artsfæller.

Vi vil kalde en mislykket tilknytning for *en tidlig følelsesmæssig skade*.

Opdragelse

- tilkoblingen og dannelsen af værdisystemet

Den nære sammenhæng, der er mellem på den side studiet af omsorg, tilknytning, emotioner og tidlige skader hos højere vertebrater i almindelighed og på den anden side de tilsvarende fænomener hos mennesker i særdeleshed, har både været en styrke og en svaghed for tilknytningsforskningen.

Den fører nemlig let til en overgeneralisation. Ligheden er substantiel og uafviselig for den del af ontogenesen som er fælles for vore fylogene slægtninge og os selv. Men der er ikke nogen lighed, når vi kommer til den sekundære del af den menneskelige udviklingsproces, dannelsen af den psykiske overbygning, som er bevidsthedssystemet, for sådan et har vore fjedrende og pelsklædte venner nemlig ikke.

Når emotionssystemet er udviklet sammen med det færdighedssystem, som er den kognitive pendant i det operationelle system, så er fuglen eller pattedyrets psyke færdigudviklet, mens menneskebarnet blot er færdig med småbørnsalderen og først skal til at udvikle den del af psyken som er bevidsthedssystemet, hvormed psyken antager den særlige menneskelige form som er personlighed.

Det operationelle system hos de højere vertebrater er rettet mod bestemte genstande. Der er dels de kognitive dispositioner, dvs. færdigheder, som er rettet mod instrumentelle genstande. Og der er de følelsesmæssige dispositioner, dvs. emotioner, rettet mod sociale genstande, dvs. artsfæller.

Det bevidsthedsmæssige system hos mennesker er derimod en overbygning på det operationelle system, som er dannet på grundlag af betydninger. De bevidsthedsmæssige dispositioner er rettet mod generaliserede størrelser, ikke direkte mod konkrete genstande. Menneskers har nemlig ikke blot en konkret socialitet rettet mod bestemte genstande og artsfæller, men også en abstrakt socialitet rettet mod overordnede kulturelle forhold. Et menneske skal ikke blot kunne forholde sig kognitivt til bestemte objekter og emotivt til bestemte artfæller, men skal også kunne forholde sig til objekter og artsfæller, der kun er defineret kategorialt eller gennem den abstrakte relation mellem gesntanden og påfældende person.

Derfor må der oven på det operationelle system udvikles et system af tilegnede betydninger, dvs. et bevidsthedssystem. Overbygningen på emotionssystemet vil vi kalde *det personlige værdisystem*, og overbygningen på færdighedssystem er *det personlige videnssystem*. Begge disse to personlige bevidsthedssystemer er tilegnelser af tilsvarende kulturelle systemer, nemlig hhv. det samfundsmæssige værdi- og videnssystem.

Dannelsen af disse to bevidsthedssystemer sker under den sekundære myndiggørelse, og socialisationssiden af denne er opdragelsen. Under denne sekundære udviklingsproces bliver der oven på den konkrete tilknytning til konkrete omsorgspersoner dannet en overbygning i form af *tilkobling* til den samfundsmæssige virksomhed i dens fulde udstrækning, og det forudsætter netop en kobletthed mellem personligheden og kulturen, som omfatter de betydningsmæssige (abstrakte) forhold ved individets personlighed og ved samfundets kultur.

Vi skal her koncentrere os om den følelsesmæssige del af den sekundære personlighedsudvikling, dvs. dannelsen af det personlige værdisystem. Lige som de abstrakte vidensformer er betydninger, som er baseret på konkret genstandsmæssig erfaring, så kan værdier opfattes som generaliseringer

af konkrete emotioner. En værdi er på en måde en abstrakt emotion. Det viser sig i metaforikken.

Man taler ikke blot om kærlighed til forældre, men også om fædrelands-kærlighed. Man elsker ikke bare sin moder, men også sit modersmål. Ikke bare sin fader, men også Gudfader.

Og vi er aldeles enige i Freuds påstand om at følelserne over de abstrakte kategorier er baseret på følelserne over for konkrete personer, selv om vi ikke er enige i den teoretiske konstruktion hvorved Freud og senere psykoanalytikere forklarer denne udviklingsmæssige relation.²

Vi har nævnt at værdisystemet virker tilbage på emotionerne. En særlig vigtig form for vekselvirkning er selvets dannelse. Vi vil støtte os på G.H. Mead's teori (Mead 1937), hvor Selvet er den psykologiske instans, som han kalder *Den generaliserede anden*. En måde at formulere denne tankegang inden for den her opstillede personlighedsteori, er at se hele værdisystemet som en slags super-generaliseret følelsesmæssig disposition, som er en forudsætning for at kunne reflektere sig selv som en person blandt andre. Dvs at hvor værdisystemet er en *internalisering af samfundet*, der er *selvet* en slags *externalisering af personen* selv. Og nu da personen kan se og evaluere sig selv, udefra, sådan som hun eller han tager sig ud fra et eksternt perspektiv, da kan der dannes en ny slags emotion, selvfølelsen. Man kan således forholde sig følelsesmæssigt til sig selv som person, på samme måde som man forholder sig i sine emotioner til andre personer, som man er nært knyttet til.

Forholdet mellem den primære og den sekundære myndiggørelse er det, at den første er en nødvendig men ikke en tilstrækkelig forudsætning for den anden. Hvis den første proces mislykkes, så gør den anden det også. Men selv om den første proces er succesfuld, kan den anden stadigvæk komme til at slå fejl.

Der skal med andre ord såvel omsorg som opdragelse til. Og når personlighedsdannelsen bliver defekt er der logisk set tre muligheder:

1. Det kan for det første være, fordi såvel omsorg som opdragelse er mangelfulde eller forfejlede
2. Det kan være, fordi omsorgen er så defekt at en i sig selv rimelig opdragelse ikke har den nødvendige personligheds-mæssige basis
3. Det kan endelig være, fordi opdragelsen er så uheldig at der efter en vellykket omsorgsproces med en intakt operationel personlighedsdannelse kommer til at mangle en bevidstheds-mæssig videreudvikling.

Vi skal i det følgende se på konsekvenserne af sådanne defekter i myndiggørelsesprocessen for personlighedsdannelsen i almindelighed og i særdeleshed udviklingen af »forældreenvnen«.

Den manglende omsorg

– det uudviklede emotionssystem og den manglende omsorgsevne

Den manglende omsorg er i denne sammenhæng en manglende eller i alt fald utilstrækkelig tilknytning til en omsorgsperson, og det skulle ud fra den netop gennemgåede teori bevirke en blokeret udviklingen af den basale emotion i barnets følelsesliv, en mislykket dannelse af det emotionelle bånd til den primære omsorgsperson. Og ud fra den samme teori skulle dermed udviklingen af alle efterfølgende emotioner være blokeret. Det lyder som en såre drastisk ulykkesprofeti, men desværre er den alt for solidt verificeret til at kunne afvises.

Dette var det heuristiske udgangspunkt for den tidlige tilknytningsteori og i sit foreløbige testamente har Bowlby (1988) samlet de efterfølgende 50 års empiriske dokumentation for den invaliderende effekt på følelseslivets udvikling af sådanne tidlige skader. Og hvad mere er, forskningen har belyst alle leddene i den kæde, som udgør den allermest alvorlige form for psykologisk arv. Forsømmelse i tilknytningen fra moderens side giver usikre småbørn, som enten er ængstelige og klæbende eller ambivalente eller ængstelige og tilbagetrukne.

Sådanne tidlige skader viser sig massivt hos mødre, der er ude af stand til at give deres børn den fornødne følelsesmæssige omsorg.³

Den forfejlede omsorg

– det disorganiserede emotionssystem og den fejlbehæftede omsorgsevne

Den forfejlede omsorg er et noget mere kompliceret fænomen, for her er det ikke tilknytningen i sig selv der mangler, men tilknytningens karakter er defekt. Der kan være tale om en kvælende omsorg fra en moder, som i virkeligheden er dybt præget af angst for ikke at kunne tage sig godt nok af sit barn. Eller om en måske uerkendt ambivalens, hvor barnet skal forholde sig til en dobbeltbundet blanding eller en uforudsigelig vekslen af positive og negative følelser fra moderens side. Der kan også være tale om en fjendtlig tilknytningsform, hvor omsorgspersonen forulemper barnet fysisk eller psykisk eller begge dele på én gang.⁴

Alle disse former for forfejlet omsorg giver en anden type skader end den simple mangel på omsorg. Der er en nemlig tale om en form for tilknytning og dermed for udviklingen af emotion over for omsorgspersonen. Det er blot en yderst uheldig for form tilknytning, og dermed en lige så uheldig type emotion som bliver udviklet.

Den psykologiske arv består da i, at den person som har fået et sådant fejludviklet følelsesliv, der nødvendigvis også senere kommer til at få konsekvenser for personlighedens overbygning, især for værdisystemet, en sådan person vil nødvendigvis have en kompromitteret omsorgsevne.

Den manglende opdragelse

– det uudviklede værdisystem og den manglende opdragelesevne

Under opdragelsen forestår myndiggørelsespersonen ikke længere kun en omsorg rettet mod barnets direkte tarv, og der er ikke blot tale om en konkret relation mellem den voksne og barnet. Opdragelsen vil nemlig undertiden gå direkte imod barnets egne behov, da den er rettet mod de abstrakte hensyn, som er begrundet i den kulturelle orden. Den kulturelle orden sætter sig selvfølgelig allerede delvis igennem i omsorgsfasen, idet selve den måde man tager sig af barnet vil være influeret af de kulturelle normer. Men i opdragelsen optræder myndiggørelsespersonen direkte som samfundets repræsentant. En principielt vilkårlig repræsentant for de abstrakte regler, der er samfundsmæssigt indskrevet i kulturens betydnings-system og psykologisk internaliseret i myndiggørelsespersonens bevidstheds-system.

Vi tænker her specielt på den del af opdragelsen som vedrører værdisystemet. Hvor emotionen regulerer de affekter og impulser, der vedører en konkret person, som man er tilknyttet til, der regulerer en værdi i det personlige værdisystem dels emotionerne, dels de abstrakte relationer til personer, som man står i et kun samfundsmæssigt og upersonlig forhold til. Om man stjæler fra en skolekammerats taske eller fra hjemmets tallerkenrække er i høj grad et spørgsmål om emotionssystemets karakter. Om man stjæler fra et supermarked er derimod et spørgsmål om værdisystemets indretning.

En manglende opdragelse indebærer, at man muligvis kan have et fungerende emotionssystem, men man er ikke i stand til honorerer de generelle krav til samfundsmæssig ansvarlighed og loyalitet, der forudsættes for en myndig samfundsborger, en opgave som ved den veludviklede personligheder varetages af det personlige værdisystem.

Og specielt vil den manglende opdragelse indebære at den pågældende person som voksen mangler det personlige værdisystem, der er den del af den følelsesmæssige forudsætning for evnen til at opdrage.

Den forfejlede opdragelse

– den konfliktfyldte personlighed og den fejlbehæftede opdragelesevne

Ved den forfejlede opdragelse er det enten såvel omsorg som opdragelse, der er fejlbehæftet, eller det er opdragelsen alene. At opdragelsen er fejlbehæftet betyder, at det værdisystem som formidles er internt inkonsistent, det er i modstrid med det emotionssystem, der allerede er udviklet hos barnet, eller det er i modstrid med det gældende kulturelle værdisystem, som skal internaliseres.

I sådanne tilfælde udvikles der ganske vist en fuldt møbleret personlighed med et forholdsvis intakt emotions- og værdisystem, men der er tale om

så store interne modsigelser, at personligheden i sin helhed får alvorlige funktionsdefekter. Disse er typisk af den karakter, som kaldes neurotiske forstyrrelser. Dermed er personens sociale tilkøblingsevne også kompromitteret. Og i den sammenhæng, vi her diskuterer, vil den forfejlede opdragelse i særdeleshed forårsage en defekt opdragelsesevne.

Vi vil nu efter denne teoretiske skitse vedrørende den psykologiske arv gå over til nogle praktiske erfaringer med familiebehandling af familier med utilstrækkelig omsorgs- og opdragelsesevne.

Behandlingens påbegyndelse

Før en familie flytter ind skal de tre implicerede parter, dvs. familien, familiecenteret og den sponsorerende kommune mødes og aftale betingelserne. Det vil bl.a. sige hvilke problemer, der skal arbejdes med. Derefter lægges der mellem familien og den tilknyttede behandler en behandlingsplan, som tages op til løbende vurdering og justering. Alt dette vedrører imidlertid overvejende den del af familiebehandlingen som er den egentlige behandling (dvs. den professionelle indsats af terapeutisk og pædagogisk art). Men opholdet og dermed behandlingen i bredere forstand må nødvendigvis omfatte andet og mere end terapi og pædagogik.

Familiecentret har derfor udviklet en behandlingsmodel, der kombinerer de tre meget forskellige former for menneskeligt samvær vi har på centret, nemlig *det sociale rum*, *det terapeutiske rum* og *det pædagogiske rum*.

Det sociale rum

Familiecentret udgør et reelt socialt miljø for beboerne, der lever tæt sammen i en længere periode. De har en fælles dagligdag med alle de ting, som vi andre også har sammen med dem vi er tæt på. De spiser, ser TV, løser praktiske opgaver sammen. De opdrager børn, går ud og snakker sammen osv. De yder gensidig hjælp og støtte, de udveksler erfaringer og undertiden skændes de med hinanden.

Det helt afgørende er, at beboeren er en del af et socialt fællesskab, hvor hun eller han hele tiden bliver udsat for social feedback. En positiv feedback, når man har været et ordentligt og socialt menneske og en negativ feedback når man har opført sig som et dårligt og asocialt menneske.

Og det er netop det, mange af beboerne har savnet i deres opvækstfamilier og derfor heller ikke har været i stand til at videreføre i deres nuværende familier.

De har savnet nogle forældre som så dem, som hørte dem, som holdt af dem på deres betingelser og som viste dem hvad der er rigtig og forkert og hvad der er ondt og godt.

Og resultatet er så, at disse beboere nu sidder fast i nogle handlemønstre, som ødelægger deres sociale liv, og som gør at de hele tiden løber ind i problemer, når de er sammen med andre mennesker.

Denne mangelfulde og uheldige sociale opdragelse har beboeren nu mulighed for selv at få korrigeret. Beboergruppen er netop et socialt fællesskab, der på samme måde som en familie går ind og korrigerer med henblik på at færdiggøre den opdragelse der er gået skævt. Det sociale rum har altså tre væsentlige karakteristika:

1. Det er et reelt socialt miljø skabt af beboerne selv.
2. Det giver en øjeblikkelig og spontan social feedback på de enkelte beboers handlinger og væremåde.
3. Det fungerer som en socialiseringsfaktor som kan genoprette de mangler, der har præget opdragelsesprocessen i beboerens barndom.

Det sociale rum udgøres af beboerens spontane liv. Men netop fordi beboerne er i færd med at gennemgå en personligheds-mæssig og social udvikling, kan det sociale rum ikke blot overlades helt til sig selv. Beboerne mangler jo ofte de fornødne forudsætninger for at indgå i et frugtbart og socialt fællesskab.

Derfor lægger personalet nogle overordnede rammer og intervenserer gruppedynamisk over for problemer og konflikter. Men det primære mål for denne regulering er pædagogisk. Det vil sige at vi som behandlere optræder som instruktører og modeller for de sociale processer som vi intervenserer overfor.

Det pædagogiske rum

Det pædagogiske rum består af alle de aktiviteter på Familiecentret, der sigter imod tilegnelsen af den almene samfundsmæssige kultur. Denne tilegnelse finder også i høj grad sted i det sociale rum, hvor der sker en intensiv gensidig opdragelse og undervisning.

Forskellen er imidlertid den, at i det sociale rum er tilegnelsesprocesserne spontane, umiddelbare og symmetriske. I det pædagogiske rum er de derimod planlagte, formidlede og asymmetriske. Her er der nemlig tale om aktiviteter, der ikke har noget mål i sig selv, men som alene sigter på at skabe betingelser for, at beboeren kan udvikle nye færdigheder, ny indsigt og nye holdninger.

Dette sker i en proces hvor der indgår to modsatrettede funktioner. Pædagogens job består i at formidle et stykke samfundsmæssig kultur, mens beboerens opgave er at tilegne sig det pædagogiske formidler.

Det terapeutiske rum

Det terapeutiske rum omfatter enhver form for egentlig terapeutisk behandling rettet mod enkeltpersoner, grupper eller familier.

Ligesom det er tilfældet for det pædagogiske rum adskiller det terapeutiske rum sig fra det sociale ved at være asymmetrisk og formidlet, idet behandlerens opgave består i at fremme nogle psykologiske processer, hvorved nogle stivnede eller uudviklede strukturer og reaktionsmåder bliver overvundet og erstattet af nogle der er mere hensigtsmæssige.

Hvor det sociale rum organiseres gennem beboerens selvstændige aktiviteter, der er både det pædagogiske og terapeutiske rum ledet af behandlere.

Forskellen mellem det pædagogiske og terapeutiske rum består i, at de pædagogiske aktiviteter direkte har til opgave at fremme en bestemt tilgængelsesproces hos beboeren. Den terapeutiske aktivitet har derimod et andet sigte. Her er målet ikke direkte at lære noget, men derimod at lede beboeren eller familien ud af en personlighedsmæssig blindgyde.

Under opholdet på Familiecentret sker der en udvikling i det sociale rum, i det pædagogiske rum og i det terapeutiske rum. Og disse former for udvikling virker ind på hinanden.

Udvekslingen mellem det terapeutiske og pædagogiske rum

Den individuelle terapi består i at lede beboeren ud af de blindgyder hvor personlighedsdannelsen er gået i stå. På samme måde har familierapien til opgave at lede en hel familie ud af en kollektiv blindgyde med uheldige og stereotype måder at forholde sig til hinanden og omverden.

Terapien kan derfor udføre et forberedende arbejde over for nogle efterfølgende pædagogiske processer, som ville være udsigtsløse så længe personen eller familien hænger fast i nogle uheldige og uforanderlige mønstre.

Udvekslingen kan også gå den anden vej fra det pædagogiske til det terapeutiske, fordi nogle personligheds- eller familiemæssige blokeringer træder frem under det pædagogiske arbejde, således at der bliver formuleret et terapeutisk problem, som må løses først inden den pædagogiske aktivitet kan fortsætte.

Udveksling mellem det sociale og det terapeutiske rum

Vekselvirkningen mellem de to rum består i at det ofte kan være en fordel for terapien at tage udgangspunkt i de problemer, der viser sig i det sociale rum. Omvendt er det i det sociale rum man afprøver de nye reaktionsmønstre og handlemuligheder, der er blevet igangsat i det terapeutiske rum.

Beboeren kan derfor afprøve i praksis om man nu også er blevet bedre til at tackle sine personlige og sociale problemer. Familiecentrets dagligstue er en tryk platform for at afprøve nogle nyere hervedede handlemåder, som man er meget usikker overfor. Og så kan man derefter prøve kræfter med det svære liv udenfor.

Udveksling mellem det pædagogiske og det sociale rum

Det pædagogiske rums aktiviteter som var ledet af en pædagog vil ofte påvirke de spontane aktiviteter i det sociale rum. Herved får beboerne afprøvet om de nu virkelig selv kan iværksætte og gennemføre de aktiviteter der tidligere er foregået under ledelse af behandlere.

Omvendt vil pædagogikken mange gange tage udgangspunkt i de problemer, der viser sig i det sociale rum.

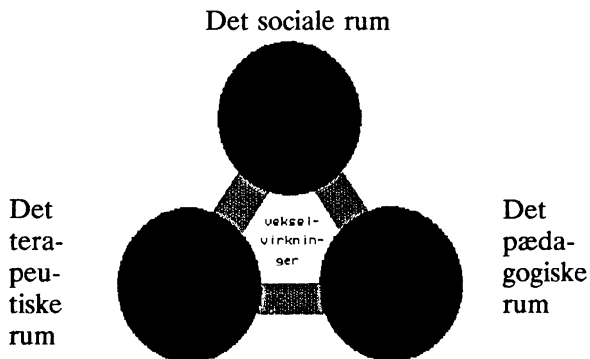
Opsummering

Familiecentrets behandlingsmodel kan opsummeres i følgende punkter:

1. Familiecentret fungerer som en model for det almindelige sociale liv: *Denne model er det sociale rum.*
2. Familiecentret organiserer en tilegnelse af færdigheder, indsigt og holdninger: *Dette foregår i det pædagogiske rum.*
3. Familiecentret udøver specifik terapeutisk behandling på forskellige niveauer: *Dette foregår i det terapeutiske rum.*
4. Mellem de 3 rum indbyrdes sker der en udveksling, som forstærker den forandringsproces der finder sted for Centrets beboere og familier.

Hele behandlingsmodellen er repræsenteret i nedenstående grafiske fremstilling.

Diagram over familiecentrets behandlingsmodel

Efter vores teoretiske analyse af den psykologiske arv og efter beskrivelsen af familiecenterets behandlingsmodel, vil vi til slut forsøge at kombinere den almene teori med den specifikke praksis, idet vi nu vil analysere de terapeutiske, pædagogiske og sociale processer i behandlingsforløbet ud fra de begreber, som er blevet opstillet i det teoretiske afsnit.

Den terapeutiske proces

- **at blive som barn for at kunne blive voksen (tilknytning, emotionel overføring, analyse og rekonstruktion)**

En af de vigtigste opgaver for den terapeutiske proces vil være at korrigere de træk ved følelseslivet, der er knyttet til tidlige emotionelle skader. Hvis der har været defekter ved omsorgen, så har dette bevirket en svag eller dårlig tilknytning til omsorgspersonen og så er omsorgsevnen i voksenalderen ligeledes defekt. Ved psykoterapien er det helt afgørende, at der bliver etableret en tilknytning mellem beboeren og terapeuten. Den terapeutiske tilknytningsrelation er dels et terapeutisk medium for analyse og rekonstruktion af personligheden, men det er - i alt fald over for vores klientel - også et mål i sig selv. Tilknytning er et medium for den terapeutiske proces, dels fordi der selvfølgelig må være en vis kontakt, før et samarbejde kan etableres⁵, men især på grund af det særlige overføringsfænomen, som er helt centralt i terapien. Gennem overføringen af den primære tilknytningsrelation til barndommens omsorgsperson bliver terapeuten en slags stand in for denne. Det giver begge parter en dramatisk demonstration af, hvordan det initiale tilknytningsforhold har været, eller i alt fald hvordan klienten oplever det idag.

Men tilknytningen er ikke blot en måde at skabe en overføring til analytisk brug. Det er ikke kun et terapeutisk middel, men også et selvstændigt terapeutisk mål. Næmlig det mål, at reparere på en tidlig skade ved at angribe et mangelfuldt eller fejltagtigt udviklet følelsesliv i selve dets oprindelige genese, nemlig tilknytningen. Det betyder at gå forælderens sted. Sådant noget er selvfølgelig lidt sent at gøre, når klienten er blevet voksen og selv har fået børn, men indtil vi får egentlige tidsmaskiner til rådighed, må vi nøjes med denne psykologiske form for tidsrejse i stedet for. Og faktisk er det jo slet ikke umuligt at gå tilbage til barndomslaget i personligheden i de tilfælde vi her taler om, for netop på grund af den tidlige skade, er personlighedsudviklingen på afgørende punkter gået i stå i denne fase.

Et særligt forhold ved terapien i familiecenteret er, at den har to genstande, dels beboeren selv og dels beboerens barn. Og terapien rettet mod barnet er på den ene side direkte, fordi vi her kan angribe en tidlig skade *in statu nascendi* (og hvis vi er heldige *in statu moriendi*), og dels indirekte, fordi vi kan angribe den årsag til tidlige skader, som er placeret i forældrerens defekte omsorgsevne.

Derfor er det vigtigt at tilknytningsrelationerne bliver brugt til at spejle hinanden. Den initiale tilknytning, som beboeren oprindeligt havde til sin forælder, bliver gennem overføring spejlet i relationen til terapeuten. Og det bliver i behandlingen demonstreret, hvordan det spejles i beboerens tilknytning til sit eget barn. Disse spejlinger er analytiske. De viser hvordan defekten i den ene relation svarer til defekterne i de andre.

Metodisk forekommer det os denne type af forælder-barn-observation, kombinerer styrken ved den kliniske og den udviklingspsykologiske personlighedsforskning. Ved at inddrage barnets personlighedsdannelse prospektivt undgås de svagheder, som den retrospektive kliniske metode lider af. På den anden side giver det kliniske synspunkt over for forælderen et langtidsperspektiv på personlighedsdannelsen, som den udviklingspsykologiske metoder i reglen må mangle.

Men der er også en konstruktiv spejling. Den konstruktive omsorg som behandleren giver dels beboeren selv, og dels barnet er en positiv model for hvordan en bedre tilknytning kan være. Dette vil vi vende tilbage til i afsnittet om den pædagogiske proces.

Den pædagogiske proces

- at lære at yde omsorg og at opdrage (model-indlæring)

Det terapeutiske arbejde med at udbedre skaderne i den basale del af personligheden er en nødvendig forudsætning for at de pædagogiske og sociale processer kan finde sted. Men samtidig er terapien kun en nødvendig, ikke en tilstrækkelig forudsætning for forældrevnens udvikling. Det at yde omsorg og det at opdrage er nemlig ikke kun et spørgsmål om eksistensen af et emotionssystem, som giver mulighed for følelsesmæssig tilknytning. Det forudsætter også, at den kognitive del af personligheden er udviklet med de nødvendige færdigheder og den fornødne viden. Og specielt opdragelsen kræver individer, at der oven på emotionssystemet er udviklet et personligt værdisystem, som korresponderer rimeligt med det kulturelle værdisystem i det samfund man lever.

Den pædagogiske proces vedrører den læring, som behandlerne iværksætter for at instruere beboeren i at yde omsorg og at opdrage. En del af dette arbejde finde sted i gruppearbejde, hvor både behandlere og forældre indgår i omsorgsarbejdet med småbørn, og hvor behandlerens omsorg fungerer som model for hvordan omsorg kan udøves. Noget af den læring, som foregår sigter mod at få forælderen til at være opmærksom på barnets signaler og på at tolke disse på en fornuftig måde.

Mht. opdragelsesinstruktion må pædagogikken være mere indirekte, idet den ikke bør gribe direkte ind i beboerens opdragelse og herved fratage beboeren ansvaret for opdragelsen, men først efterfølgende bestå i en diskussion af opdragelsesproblemer, i en samtale mellem behandler og

beboer eller i den gruppediskussion om opdragelsesproblemer, som foregår i hele forældregruppen.⁶

Den sociale proces

- at blive en samfundsmæssig person (tilkobling, gensidig opdragelse, afprøvning af den ny personlighed)

Den sociale proces er det som foregår i det sociale rum, dvs. den del af behandlingsforløbet, der slet ikke består i egentlig behandling, men i spontan aktivitet, enten i form af praktisk arbejde og i socialt samvær. Denne del af forløbet er vital, fordi socialitet nu engang ikke er begrænset til tilknytning over for omsorgspersoner, men også omfatter evnen til at indgå i social aktivitet iøvrigt. Dvs. ikke blot at udvikle emotioner med mennesker, man kommer nær i et nært forhold til, men også at være tilkøbt et socialt system, hvor det er *virksomheden selv* snarere end de samarbejdende personer, som er det centrale. Det indebærer den overbygning af socialitet, som forudsætter en evne til at kunne honorere de abstrakte regler i et socialt system, og det vil igen sige existensen af et personlig værdisystem, som en internaliseret dannelse, der kan korrespondere med det kulturelle værdisystem.

Her er familiecenterets sociale rum en arbejdende model af et virkelig social system, fx. en arbejdsplads eller det omgivende sociale netværk for en familie. Når der oven på de emotionelle skader er defekter i værdisystemet, så er beboeren ikke i stand til at indgå på en stabil og virksom måde i et socialt fællesskab.

Vi har således en parallel til problemerne i det terapeutiske forløb med tilknytning, overføring, analyse og rekonstruktion. Blot er der her tale om *social tilkobling*, om overføring af tidligere social adfærd, afprøvning og om social korrektion af den nye personlighed, som er under udvikling gennem behandlingen. Det er i det sociale rum en ansvarlighed over for det sociale fællesskab, over for de fælles opgaver, og over for de fælles værdier bliver etableret og testet. At kunne indgå i løsningen af kollektive arbejdsopgaver. At kunne hjælpe og modtage hjælp. At kunne indgå og overholde aftaler. At kunne vise tillid og at leve op til den tillid andre viser.

Social kontrol og/eller social genrejsning

Hvis alt dette lyder funktionalistisk, tilpasningsteoretisk og samfundsaffirmativt, så er det også meningen. Vores artikel har nemlig den praktiske målsætning at sætte familiebehandlere i stand til at gøre forældrene til gode samfundsborgere og opdragere af samme. Gode samfundsborgere, der giver børnene en mad, som de bliver sunde og ikke syge af. Som stimulerer barnet, så det får en stærk i stedet for en *svag kognitiv* udvikling. Som viser

sådanne følelser over for barnet, at det hverken udvikler en *neurotisk* eller *borderline* personlighed, og som opdrager barnet.å, så det kan honorere almindelige krav til socialitet og ikke bliver *karakterafviger*.

Den værdikodex vi går ud fra er kort og godt:

Hellere socialiseret til et jævnt og virksomt, muntert liv
end til til en samfundsskadelig, futil og elendig existens.

Det indebærer imidlertid at der faktisk er tale om nogle positive livsværdier og ikke blot om en social kontrol af potentielle afvigere og en instrumentel løsning af socialt belastende problemer. Derfor må behandlingen ikke blot være problem-neutraliserende, for så havner beboeren i en måske mindre lidelsesfuldt, men ikke mere værdifuld existens, end den der forelå før opholdet. Og så skal man iøvrigt ikke regne med at den møjsommeligt indlærte problemneutralisering holder meget længere end end rent fysisk nedtræning plejer at holde for en narkoman.

Hele opholdet, herunder den del af pædagogikken som er kulturformidlende, og den del af det sociale rums aktiviteter, som vedrører kreativ eller rekreativ udfoldelse, må derfor ud over at vise væk fra traumer og problemer, også vise hen til livsglæde og værdier.

For omsorg og opdragelse handler nemlig ikke blot om at dressere sit barn til at fungere som et socialt individ, men også om at leve en menings- og værdifuld tilværelse.

REFERENCER

- BOWLBY, J. (1940): 'The influence of early invironment in the development of neurosis and neurotic disorder', *Int. J. of Pschoanalysis*, 21: 154-78.
- BOWLBY, J. (1988): *A Secure Base - Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Tavistock/Routledge.
- JONSSON, G. (1978): *Att bryta det sociale arvet?* Stockholm: Tiden.
- HARLOW, H.F & HARLOW, M.K. (1965): »The affectional system« I A.M. Schrier et al. (eds.): *Behavior of nonhuman primates*. New York: Academic Press.
- HARLOW, H.F & ZIMMERMANN, R.R (1959): »Affectional responses in the human monkey«, *Science*, 130: 421-32.
- HANSEN, E. J. (1982): *Hvem bryder den sociale arv? - Ungdomsundersøgelsens afsluttende rapport*. København: Socialforskningsinstituttet.
- KARPATSCHOF, B. (1984): »Følelsernes fylogenes«, *Psyke & Logos* 5: 32-53.
- KARPATSCHOF, L. (1984): *Psyke & Logos* 5: 54-73.
- KARPATSCHOF, B. & KARPATSCHOF L. (1987): »Den internaliserede krænker«, *Psyke & Logos* 8: 174-222.
- MAHLER, M.S., PINE, F. & BERGMAN, A. (1975): *The psychological birth of the child*. New York: Basic Books.
- MEAD, G.H. (1937): *Mind, Self and Society*. Chicago: Chicago University Press, 1974.
- SPITZ, R.A. (1946) »Anaclitic depression«, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1: 53-74.

NOTER

1. En oversigt over de rent sociale aspekter ved den familiemæssige arv er givet i (Hansen 1982).
2. Såvel strukturmodellerne, som fase-teoriene hos Freud og hos hans efterfølgere inden for narcissisme-teorien (se fx. Mahler et al. 1975) er med rette blevet kritiseret af udviklingspsykologer for at være bundet til en retrospektiv, klinisk metode, som ikke konfronterer personlighedsteoriene med konkrete iagttagelser af børn i de postulerede udviklingsfaser.
3. Disse undersøgelser lider ganske vist under den svaghed, at de er retrospektive, og prospektive undersøgelser er hårdt tiltrængt (men selvfølgelig også overordentlig tidskrævende).
4. Vi har i en tidligere artikel i dette tidsskrift beskrevet et tilfælde af dybe personlighedsforstyrrelser som følge af mishandling og seksuelle overgreb fra den tidlige barndom (Karpatschof & Karpatschof 1987).
5. Dette indebærer selvfølgelig også at etableringen af denne følelsesmæssige tilknytning er en forudsætning for den terapeutiske proces. Og konsekvensen heraf er da desværre, at hvis der er tale om en alvorlig tidlig skade, så vil det ofte være umuligt at udvikle den nødvendige emotionelle kontakt. Selve fraværet af et emotionssystem forhindrer således den proces som skal reparere på de skader, som har forårsaget dette fravær.
6. Denne indirekte pædagogiske metode stiller store krav til familiebehandlerens disciplin og styrke med hensyn til at kunne rumme en, i alt fald midlertid, afmagt over for den smerte forælderen defekte opdragelse påfører barnet. En direkte indgriben redder nok barnet fra at lide øjeblikkelig psykisk overlast, men forhindrer til gengæld det langsigtede arbejde med at sætte forælderen i stand til at opdrage barnet på en rimelig måde.